

WŁADYSŁAW MAKARSKI
Lublin

POJEZIERZE ŁĘCZYŃSKO-WŁODAWSKIE W ŚWIETLE NAZW JEZIOR, STAWÓW I BAGIEN

Pojezierze Łęczyńsko-Włodawskie stanowi region geograficzny w kształcie wydłużonego poziomo czworoboku o przybliżonych rozmiarach 50 na 30 km. Jego bok zachodni wyznacza umownie linia biegnąca od Wieprza koło Łęcznej wzdłuż doliny Tyśmienicy do Parczewa. Limes wschodni stanowi Bug na odcinku Uhrusk–Włodawa. To właśnie nazwy miejscowości położonych wzdłuż przekątnej: *Łęczna* na rogu południowo-zachodnim i *Włodawa* na rogu północno-wschodnim, stały się podstawą przydawki makrotoponimu *Pojezierze Łęczyńsko-Włodawskie*.

Od północy granicą Pojezierza jest Garb Włodawski, Zakłęśłość Sosnowicka i Równina Parczewska. Od południa sąsiaduje omawiany teren z Pagórami Chełmskimi i Obniżeniem Dorohuckim. Jest fragmentem większego regionu – Polesia Lubelskiego, które graniczy od południa z Wyżyną Lubelską, od zachodu z Niziną Mazowiecką, a od północy z Podlasiem. Od wschodu, za państwową granicą polsko-ukraińską i polsko-białoruską na Bugu, Pojezierze Łęczyńsko-Włodawskie wraz z całym Polesiem Lubelskim znajduje przedłużenie w dużym terytorium Polesia właściwego na Ukrainie i Białorusi¹.

Nie stanowi i nie stanowiło Pojezierze jednej jednostki administracyjnej. Obecnie leży w obrębie aż trzech województw. Większa część: centralna i południowa, należy do województwa chełmskiego, zachodni dłuższy wąski pas po Ostrów Lubelski – do lubelskiego, a północny skrawek tego pasa z Białką i Parczewem do białskiego.

¹ K. I z d e b s k i, T. G r a d z i e l, *Pojezierze Łęczyńsko-Włodawskie*, Warszawa 1981, s. 6-8.

Przebiegające przez teren Pojezierza dzisiejsze granice administracyjne są w dużym stopniu odbiciem starego podziału politycznego z czasów I Rzeczypospolitej. Zachodni wąski pas Pojezierza na osi Puchaczów–Ostrów Lubelski–Parczew należał od 1474 r. do historycznego województwa lubelskiego, wcześniej do ziemi sandomierskiej, skrawek północno-wschodni do województwa brzeskiego w księstwie litewskim, pozostała zasadnicza część do ziemi chełmskiej, która wchodziła wraz z ziemią przemyską, sanocką, lwowską i halicką w skład województwa ruskiego, w obrębie Rusi Czerwonej.

Z kolei owe średniowieczne granice polityczne odzwierciedlają wcześniejsze podziały administracyjne. Od początku XI do połowy XIV w. styk między ziemią sandomierską (później lubelską) a ziemią chełmską był granicą polsko-ruską.

Przed okresem trwającej ponad trzy wieki przynależności większej części badanego obszaru do Rusi Halicko-Włodzimierskiej teren ten mógł dzielić losy terytorium bełsko-czerwieńsko-przemyskiego, które stanowiło przedmiot walk między Polską a Rusią poświadczonych w źródłach począwszy od 981 r. Od 1018 r. do czasu zwycięskiej wyprawy księcia ruskiego Jarosława w 1031 r. mogło być Pojezierze na krótko w granicach państwa piastowskiego.

Zmienne dzieje polityczne tego pogranicznego regionu znajdują odzwierciedlenie w jego mapie osadniczo-etnicznej.

Niekorzystne warunki fizjograficzne Pojezierza: słabe gleby, niedostępność komunikacyjna ze względu na obecność na nim obszarów bagiennych i zwartych kompleksów leśnych, brak cenniejszych surowców mineralnych, sprawiły że obszar ten był mało atrakcyjny pod względem kolonizacyjnym. W długim szerokim pasie pogranicza polsko-ruskiego, prowadzącym od Karpat dorzeczem górnego i średniego Sanu, górnego i średniego Wieprza, górnej Narwi aż po Biebrzę, badany fragment wraz z przyległym od północy Podlasiem przedbużańskim (po Brześć i Drohiczyn) stanowił teren o wyraźnie słabszej aktywności osadniczej w porównaniu z ożywionym gospodarczo obszarem czerwieńsko-bełsko-przemyskim od południa i środkowopodlaskim (zabużańskim) od północy.

Nieliczne stare grodowe punkty osadnicze znajdujemy przede wszystkim na obrzeżach Pojezierza. Tam też pojawiły się najwcześniej najważniejsze miasta regionu: Łęczna, znana już jako miejscowość parafialna od 1350 r., a jako miasto od 2. połowy XV w.²; Parczew, istniejący według J. Długosza już w 1235 r., o prawach miejskich od 1401 r.³; Włodawa notowana w kro-

² *Miasta polskie w tysiącleciu*, red. S. Pazyra, t. I, Wrocław 1965, s. 718.

³ Tamże, s. 724.

nikach ruskich od 1243 r., która stała się miastem być może w XV w.⁴ Wcześniej także, bo pod r. 1204, odnotowany został w kronice ruskiej Uhrowiesk > Uhrusk⁵. Gród ten, powstały z inicjatywy księcia halicko-wołyńskiego Daniela Romanowicza, miał pełnić rolę najważniejszego centrum administracyjnego tego obszaru strzegącego razem z Brześciem ziemi ruskiej przed Jaćwięgami. Funkcję tę jednak przejął ze względu na korzystniejsze położenie bardziej na południu usytuowany Chełm, notowany od r. 1235⁶.

Od tej to strony już w okresie staroruskim daje się zauważyć penetrację kolonizacyjną skierowaną na północ w głąb omawianego Pojezierza. Kroniki staroruskie odnotowują dla tej części regionu osady: Busowien (1248) > Busówno⁷, Wereszczyn (1204)⁸ i Andrzejów (1245)⁹. Na szlaku nadbużańskim między Uhruskiem a Włodawą za staroruską osadę należy uznać Sobibór, który – choć stosunkowo późno odnotowany (1414)¹⁰ – legitymuje się nazwą o starym typie dzierzawczym na *-jъ od nazwy osobowej złożonej *Sobiebor.

Bardziej ożywiony osadniczo był zachodni pas Pojezierza. Tu w pobliżu Łęcznej i na północ od niej w dolinie Tyśmienicy zaznacza się szlak kolonizacyjny polski, gdzie poza wspomnianymi już miejscowościami Łęczną i Parczewem odnajdujemy inne jeszcze stare punkty osadnicze. Jest wśród nich centralnie położony Ostrów (Lubelski) notowany od r. 1442 jako ośrodek parafialny, w 1548 r. podniesiony do rangi miasta¹¹. Inne stare miejscowości odkrywamy na podstawie analizy ich nazw. Starą metrykę mają Jawidz nad Wieprzem i Stary Radzic (dziś osada przysiółkowa w pobliżu Zezulina), których miana reprezentują dawny typ posesywów na *-jъ od: złożonej nazwy osobowej *Jawid i od Radzic, derywatu nazwy złożonej w rodzaju Radostaw, -mir¹² (dzisiejsza forma toponimu Radzic zamiast *Radzicz to zapewne przejaw mazurzenia). Podobnie stary typ toponimu odkrywamy w nazwie lasu

⁴ Tamże, s. 737.

⁵ *Polnoje sobranije russkich letopisej...*, t. II, S. Peterburg 1846, s. 157.

⁶ A. P o p e, *Gród Wołyń. Z zagadnień osadnictwa wczesnośredniowiecznego na pograniczu polsko-ruskim*, „Studia Wczesnośredniowieczne”, 4(1958), s. 281-282.

⁷ *Polnoje sobranije*, s. 182.

⁸ Tamże, s. 157.

⁹ Tamże, s. 181.

¹⁰ B. C z o p e k, *Nazwy miejscowe dawnej ziemi chełmskiej i bełskiej (w granicach dzisiejszego państwa polskiego)*, Wrocław 1988, s. 192.

¹¹ *Miasta*, s. 723-724.

¹² M. M a l e c, *Staropolskie skrócone nazwy osobowe od imion dwuczłonowych*, Wrocław 1982, s. 73.

Witogoszcz (**Witogost+jɛ*), odnotowanej w lustracjach królewskich okolic Ostrowa Lubelskiego w 1565 r.¹³, oraz w nazwie wsi położonej również pod Ostrowem **Gościmi(-e)rz* (**Gościmijɛ*), znanej w XVI w. w formie wtórnej na *-ka* jako *Gościmierka*¹⁴, przejętej zapewne pod wpływem nazw pobliskich wsi *Babianka* i *Jedlanka*. Starą podstawę antroponimiczną **Uścim*, pochodną od imienia złożonego w rodzaju **Uścimir*, odkrywamy w nazwie miejscowej *Uścimów*, notowanej od r. 1442¹⁵. Wprost na starą tradycję grodową, zerwaną po upadku systemu grodowego w XIII w., wskazuje nazwa osady *Gródek* na północ od Ostrowa, znanej od 1563 r.¹⁶

Od północnej strony Pojezierza na linii Parczew–Włodawa brak wyraźnego starego szlaku osadniczego. Na odcinku tym daje się odkryć po polskiej jeszcze stronie średniowiecznej granicy politycznej z Rusią Halicko-Włodzimierską grodowy Uhnin, wcześniej *Hunin* (1530) i *Unin* (1563)¹⁷, którego nazwa kryje w sobie antroponimiczną podstawę **Unia*, będącą derywatem starego imienia złożonego typu *Uniedrog*, *-mir*¹⁸.

Zagęszczenie sieci osadniczej na całym badanym terytorium, zwłaszcza w jego części skupiającej najwięcej jezior, bagien i lasów (dziś teren Poleskiego Parku Narodowego, Lasów Włodawskich, Lasów Sobiborskich, Krowiego Bagna, Bagna Bubnów), jest procesem rozłożonym na długi czas aż po XX stulecie.

Brała udział w tej akcji kolonizacyjnej ludność językowo i etnicznie niejednorodna. Począwszy od najdawniejszego okresu późnoplemiennego i wczesnopaństwowego mogła to być ludność miejscowa lub napływowa (pra)-polska i (pra)ruska. W dobie rządów ruskich (XI - połowa XIV w.) zroszła jest obecność na tym terenie etnosu ruskiego, jednak nie bez możliwości infiltracji polskiej. W dobie późniejszych rządów polskich stosunki etniczno-językowe kształtował poza miejscowym żywiołem przede wszystkim napływowy element polski. Mniej znaczący dla obrazu etnicznego Pojezierza – ale wart odnotowania ze względu na geografę zjawiska – był fakt przenikania aż na ten teren form gospodarki opartej na prawie wołoskim, co zdaje się

¹³ *Lustracja województwa lubelskiego 1565*, wyd. A. Wyczański, Wrocław 1959, s. 65, 79.

¹⁴ S. W o j c i e c h o w s k i, *Województwo lubelskie w drugiej połowie XVI w. Komentarz i mapa*, w: *Atlas historyczny Polski*, cz. III, Warszawa 1966.

¹⁵ Cz. K o s y l, *Nazwy miejscowe dawnego województwa lubelskiego*, Wrocław 1978, s. 75.

¹⁶ Tamże, s. 62.

¹⁷ Tamże, s. 75.

¹⁸ M a l e c, dz. cyt., s. 76.

poświadczają nazwa osady *Wołoska Wola*, wcześniej *Wołosza*, notowana od 1564 r.¹⁹ Zróżnicowanego obrazu stosunków etnicznych dopełniały w okresie I i II Rzeczypospolitej grupy ludności żydowskiej osiadłej w miasteczkach, a w XIX w. widoczny także nieliczny element niemiecki, który brał udział w zakładaniu kolonii (np. Michelsdorf, dziś Michałów pod Andrzejowem).

Zarysowany obraz stosunków osadniczo-etnicznych znalazł odbicie w mapie nazewnictwa regionu. Wyznaczają ją miana punktów osadniczych (ojkonimy), terenowych (mikrotoponimy) oraz obiektów wodnych stałych i ciekłych (hydronimy).

Mapa ta – w szerszej jednak skali – była już w znacznym stopniu przedmiotem badań. Zanalizowano mianowicie nazwy miejscowości (punktów osadniczych administracyjnie samodzielnych) w ramach dwóch monografii: dotyczącej województwa lubelskiego, którą opracował Cz. Kosyl²⁰, oraz ziemi chełmskiej i województwa bełskiego, opracowanych przez B. Czopek²¹. Mikrotoponimy Pojezierza stanowią również część większego zbioru ogarniającego terytorium całego województwa lubelskiego w granicach po II wojnie światowej, które opracował M. Łesiów²². Hydronimy odnoszące się do jezior, stawów oraz rzek w zachodniej części Pojezierza zostały omówione przez H. Mól w ramach monografii wód całego dorzecza Wieprza²³. Część wschodnia badanego Pojezierza należąca do zlewiska Bugu czeka na opracowanie.

Ten ostatni rodzaj nomenklatury, tak charakterystyczny dla badanego regionu, gdzie jeziora w liczbie około 70 (biorąc pod uwagę te powyżej 1 ha)²⁴ oraz liczne stawy stanowią istotny wyróżnik krajobrazu, zasługuje na szczególną uwagę. W niniejszym opracowaniu zwrócę uwagę na rolę nazewnictwa stałych obiektów wodnych w kształtowaniu obrazu fizjograficznego i kulturowego całego regionu łęczyńsko-włodawskiego, które może być traktowane jako źródło do badań historyczno-osadniczych z uwzględnieniem charakterystycznego dla tego wycinka pogranicza polsko-ruskiego zróżnicowania

¹⁹ C z o p e k, dz. cyt., s. 201.

²⁰ Dz. cyt.

²¹ Dz. cyt.

²² *Terenowe nazwy własne Lubelszczyzny*, Lublin, 1972.

²³ *Gewässernamen im Flussgebiet des Wieprz [Hydronimia dorzecza Wieprza]*, „Hydronymia Europaea”, 6(1990) [Stuttgart].

²⁴ T. W i l g a t, *Jeziora Łęczyńsko-Włodawskie*, „Annales UMCS”, sec. B, vol. VIII, 3, 1954, s. 37-121.

etniczno-językowego. Przytaczany materiał nazewniczy czerpię w dużym stopniu z wymienionych wyżej studiów monograficznych Mól, Kosyla i Czopek, stąd brak w niniejszym opracowaniu szczegółowej historycznej dokumentacji filologicznej dla omawianych hydronimów czy toponimów. Zaznaczę tylko generalnie, iż dla większości jezior jest to dokumentacja późna – z XIX stulecia, a dla stawów – z reguły XX-wieczna. Odnotowane wcześniej w XV w. przez Długosza i w lustracjach XVI-wiecznych nazwy jezior to: *Białe* > *Bialskie*, *Bieszcz* > *Bikcze*, *Czarne* > *Czarne Uścimowskie*, *Długie* > *Uścimowskie*, *Dratów*, *Głębokie*, *Humieniec* > *Gumien(i)ek*, *Jedlino* > *Ściegienne*, *Kleszczów*, *Nadryb* > *Nadrybie*, *Krasne*, *Obradowskie*, *Okunin* > *Miejskie*, *Orzechowiec* > *Orzechówek* (dziś nie istnieje), *Ostwi(-y)sz* > *Uściwierz*, *Ostwi(-y)szek* > *Uściwierzek*, *Płocicze* > *Czarne Gościńskie*, *Raczno* (dziś nie istnieje), *Rozkopaczów*, *Rykaczów* > *Rotcze*, *Trzaczano* (identyfikowane z jeziorem *Cieszacinek*), *Uścimów* // *Uścimowiec*²⁵. Odnoszą się one wszystkie do obiektów wodnych w zachodniej części Pojezierza.

W niejednym wypadku proponuję interpretację nazw, która się różni od dotychczasowych ujęć²⁶.

W nazwach wodnych odbijają się przede wszystkim właściwości naturalne badanego terenu. Hydronimy te należą do klasy nazw fizjograficznych.

Nazwy jezior i stawów wskazują na:

k s z t a ł t: *Długie*, *Długie* > *Uścimowskie*, *Donica Hetmańska*, *Gałązka* // *Gałąż* (od ap. *gałąż* użytego metaforycznie dla oznaczenia odnogi stawu), *Kocioł Hetmański*, *Łokietek(-tko)* (< **Łukietko*), *Łukie* (od rus. *lukyj* 'krzywy'²⁷), *Trójkąty*, *Wąskie* (< *Sieluble*), *Woszka* (od stp. ap. *oksza* 'siekiera, topór'²⁸ użytego metaforycznie dla określenia nieregularnego kształtu jezioro-

²⁵ Najstarszą dokumentację filologiczną i kwestie związane z identyfikacją jezior przedstawił Wojciechowski (dz. cyt., s. 19-21). Zapisy nazw jezior Pojezierza z różnych źródeł, począwszy od Długosza, poprzez XIX-wieczne mapy, skończywszy na formach ludowych (dla niektórych obiektów), zestawiał Wilgat (dz. cyt., s. 41-45).

²⁶ Dotyczy to zwłaszcza grupy nazw wodnych dotychczas traktowanych jako dzierżawcze: *Bieszcz* > *Bikcze*, *Cycowe(-wiec)*, *Kleszczów*, *Rozkopacze(-ó)w* // *Motycz(e)* > *Mytycz(n)e*, *Rykaczów* > *Rotcze*, *Domasznie* // *Tomasznie*. Posesywy, o ile nie mamy do czynienia z odosobowymi nazwami wodnymi ponowionymi, są dla hydronimów nietypowe, dlatego wymienione wyżej miana zostały odantroponimizowane i związane z nomenklaturą o znaczeniu fizjograficznym bądź kulturowym. Podjęto próbę objaśnienia nazw uznawanych za niejasne lub dwuznaczne, takich jak *Bieszcz* > *Bikcze*, *Lejno*, *Łokietek(-tko)*, *Łukcze*, *Płocicze*, *Rotcze*, *Skomielno*, *Uściwierz*, *Wytyczno*.

²⁷ Por. strus. *lukyj* I. I. S r e z n e v s k i j, *Materjaly dlja slovarja drevnerusskogo jazyka*, t. II, Graz 1955, szp. 54.

²⁸ *Słownik staropolski*, red. S. Urbańczyk [i in.], t. V, Wrocław 1965-1969, s. 566.

ra; w nazwie protetyczne ukr. *W-*) > *Łukcze* (od rus. *lukyj* jw. lub od pol. ap. *łuk* użytego dla określenia krzywizny jeziora)²⁹, może *Cycowe(-wiec)* (od ap. *cyc* użytego metaforycznie dla określenia kulistego kształtu jeziora, jeśli nie jest to nazwa utworzona od tego samego rzeczownika użytego również przenieśniewnie na oznaczenie jeziora wylewającego się okresowo), *Kosyniec* (od *kosa* : *kosy* 'krzywy', jeśli nie jest to hydronim utworzony od nazwy miejscowej *Kosyń*) > *Koseniec*, *Wyklik* (jeśli to forma pierwotna, to od gwarowego ap. *wykiel* 'klin, cypel, szyja'³⁰, tu użytego dla określenia stawu wchodzącego w las) (*// Wiklik*);

w i e l k o ś ć: *Wielkie* (*// Białe Sosnowickie*), *Wielkie* (*// Lejno*), *Wielkie* (*// Wytyczno // Wytyckie*);

g ł ę b o k o ś ć: *Głęboki*, *Głębokie* (> *Zagłębocze*), *Zimochowy* (2 razy) (od gwarowego ap. *zimochów* 'głęboki zbiornik wodny umożliwiający przezimowanie ryb'³¹);

k o l o r w o d y, j e j z a n i e c z y s z c z e n i e: *Białe*, *Białe* (> *Białe Sosnowickie*), *Białe* (*// Uścimowskie*), *Czarne*, *Czarne* (< *Płocicze*) (> *Czarne Gościńskie*), *Czarne* (> *Czarne Sosnowickie*), *Czarne* (> *Czarne Uścimowskie*), *Krasne* (od *krasny* 'czerwony'³²), może *Brudno(-e)* (jeśli to nie było pierwotnie **Bródno*³³);

w ł a ś c i w o ś c i d n a j e z i o r a i / l u b g r u n t u p r z y b r z e ż n e g o: *Glinki*, *Piaseczno(-e)*;

²⁹ W nazwie występuje przyrostek strukturalny *-cze*, który tłumaczy się na tle nomenklatury pobliskich jezior i miejscowości, np. *Bieszczce* > *Bikcze*, *Rotcze*, *Zagłębocze*, *Załucze*, *Mytycze*, gdzie *-cze* mimo swej różnej genezy narzuca się jako wyznacznik modelu słowotwórczego, według którego tworzy się nowe nazwy. Tego typu również wyabstrahowany formant – tylko w wariacie żeńskim *-cza* – spotykamy w słowiańskich nazwach miejscowych i wodnych w rodzaju pol. *Krzywca*, *Topólca* (*Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, red. T. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski, t. IV, Warszawa 1883, s. 801; t. XII, Warszawa 1892, s. 395), rus. *Nemča*, *Slepča* (K. M o s z y Ń s k i, *Kultura ludowa Słowian*, t. II, cz. 2, Warszawa 1968, s. 860-861). Według Mól (dz. cyt., 53-84) formy *Bikcze*, *Łukcze*, *Rotcze* są pod względem morfologicznym i / lub semantycznym niejasne.

³⁰ *Słownik języka polskiego*, red. J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiedzki, t. VII, Warszawa 1919, s. 888.

³¹ Tamże, t. VIII, Warszawa 1927, s. 506.

³² A. B r ü c k n e r, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa 1970, s. 264.

³³ Nazwa ma późną, dopiero XIX- i XX-wieczną dokumentację. W świetle jednak wcześniejszych poświadczeń nazw z podobnym pierwiastkiem *Brud-* : *Brudno*, *Brudnica*, ujawniają się ich wcześniejsze formy *Bro(-ó)dnio*, *Bro(-ó)dnica*; por. H. B o r e k, *Zachodniosłowiańskie nazwy toponimiczne z formantem -bn-*, Wrocław 1968, s. 30.

r u c h y w o d y (wywierzyska, ujścia, podatność na wylewy): *Kureczków* (od ap. *kurek* użytego metaforycznie dla oznaczenia jeziora z odpływowym lub dopływowym potokiem; podstawa *kureczek* podkreśla małość obiektu), *Lejno* (od *lać*, *leję* dla oznaczenia jeziora płytkiego, które wylewa po roztopach, po obfitych opadach deszczu³⁴) (jezioro dziś nie istniejące), *Rotcze* (od rus. ap. *rot* 'usta' użytego metaforycznie dla oznaczenia ujścia dopływowego lub odpływowego potoku) (< *Rykaczów*), **Uściwi(e)rze* (od *uście* 'ujście'³⁵ i *wir*) > *Uściwierz* (< *Ostwi(-y)sz*), może *Cycowe(-wiec)* (od ap. *cyc*, *cycek* użytego metaforycznie w znaczeniu 'ujście, którym wypuszcza się wodę'³⁶), **Wytoczno* (od *wytok(a)* 'wytoczenie, woda stojąca w polu, bagno, zatop'³⁷) (> *Wytyczno* // *Wytyckie*);

b e z r u c h w o d y: może *Stójło* (od *stać*, *stoję*, jeśli nie od **stójło* < *stoj(i)ło* 'miejsce ocienione dla odpoczynku zwierząt w skwarze południa'³⁸);

z a s o l e n i e: *Słone*;

z a r y b i e n i e: *Karaśne*, *Kleszczów* (od stp. *kleszcz* 'leszcz'³⁹), *Okunin* // *Okuniew* (od stp. *okuń* // *okoń*⁴⁰, rus. *okun'*) (> *Miejskie*), **Okunin*, *Płocicze* (od *płóć*; nazwa w formie collectivum na *-icze*⁴¹) > *Czarne Gościńskie*), *Płotycze* (od rus. *plot'*), *Płotycze* // *Płotyczowo*, **Rybie* (> *Nadrybie*), *Sumin*, *Tarliska*;

³⁴ Por. zapis *Ize staw Stanislaow, czso lege, to lege na Stanislaowo* (*Słownik staropolski*, t. IV, Wrocław 1963-1965, s. 1).

³⁵ B r ü c k n e r, dz. cyt., s. 596.

³⁶ *Słownik polszczyzny XVI w.*, red. S. Bąk [i in.], t. III, Wrocław 1968, s. 717.

³⁷ B o r e k, dz. cyt., s. 261. Nazwa miejscowa *Wytyczno* ma późną XIX- i XX-wieczną dokumentację. Daje się objaśnić jako kulturowa, utworzona od czasownika *wytyczyć*, która oznaczała osadę z nowo wytyczonymi granicami. Z tak interpretowaną nazwą kojarzyłoby się miano pobliskiej osady *Ujazdów*: *ujazd* 'obszar ziemi, którego granice zakresłono przez objazd na koniu lub pieszo'. O ile jednak nazwy *Ujazd*, *Ujazdy*, *Ujazdów* są w toponimii polskiej często spotykane, o tyle miano *Wytyczno* jest odosobnione, co każe podawać w wątpliwość powyższą etymologię. Notowane są natomiast formy *Wytoka*, *Wytoczyn*, *Wytekła* na terenie polskim i ruskim (*Słownik geograficzny* [...], t. XIV, Warszawa 1895, s. 159-161). Wtedy postać dzisiejszą hydronimu *Wytyczno* należałoby objaśnić jako hybrydalną polsko-ruską, powstałą po spolszczeniu ukraińskiej formy *Wyticzno* < *Wytoczno* (ukr. *i* < *o*) w wyniku przekształcenia obcej grypy *ti* w *ty*.

³⁸ *Słownik języka polskiego* [...], t. VI, Warszawa 1915, s. 426.

³⁹ B r ü c k n e r, dz. cyt., s. 234.

⁴⁰ *Słownik staropolski*, t. V, Wrocław 1965-1969, s. 557.

⁴¹ F. Ś l a w s k i, *Zarys słowotwórstwa prastowiańskiego*, w: *Słownik prastowiański*, t. I, Wrocław 1974, s. 102-103. Nie jest to forma *Płocice*, jak przyjmuje na podstawie zapisu z 1565 r. *Plocicze* M6l (dz. cyt., s. 58).

o b e c n o ś ć p t a c t w a, r a k ó w, ż a b: *Kraska, Perkoz, Piskorz, Raczno* (jezioro dziś nie istniejące), *Rybitwa, Skowronek, Żabka*;

o b e c n o ś ć z w i e r z ą t l ą d o w y c h ż y j ą c y c h w p o b l i ż u j e z i o r: *Rykaczów*⁴² (> *Rotcze*), może *Skomielno(-e)* (od *skomleć* dla oznaczenia odgłosu zwierząt, jeśli nie od odgłosu dopływowego lub odpływowego potoku);

f l o r ę p r z y b r z e ż n ą: *Brzeziczno(-e)* (od *brzezica* 'mała brzoza'⁴³, tu 'brzoza karłowata, lapońska' charakterystyczna dla tego regionu, dziś chroniona), *Brzezina, Dubie, Jedlina* (świadectiono rzadko występującej na tym terenie jodły⁴⁴), *Jedlino* (> *Ściegienne*), **Leszczno* (od *laska, laski* 'leszczyna') > *Liszno, Lipi(e)niec // Lipinki, Moszne* (od rus. *moch* 'mech'), *Olszyna, Orzechawica (// Orchowo)*⁴⁵, *Rogóżne* (od *rogoza, rogozie, rogoża* 'pałka wodna'), *Rogóżno(-e), Sosnowica, Trościany // Trościa-*

⁴² Znajduje ona odpowiedniki w nazwach miejscowych i wodnych, takich jak *Rykaczów, Rykaczewko, Rykaczewo, Rykopol, Rykówka, Ryksa* w całej Polsce (*Słownik geograficzny* [...], t. X, Warszawa 1889, s. 89-93) i kojarzy się z hydronimami faunistycznymi w rodzaju *Kozłowiec, Wołowiec, Żubrów, Bykowe Ozero* (E. B i l u t, *Klasyfikacja semantyczna nazw wodnych*, w: *Hydronimia słowiańska*, t. II, Wrocław 1989, s. 159; J. R i e g e r, *Nazwy stawów i jezior w dorzeczu Sanu*, „*Slavia Orientalis*”, 12(1963), s. 453). *Rykaczów* ma formę słowotwórczą opartą na podstawie z sufiksem *-acz*: **rykacz*, który występuje w takich nazwach geograficznych, jak *Biedacz, Garbacz, Klekacz, Kopacz, Widacz, Wydzieracz*, odnoszących się do różnych obiektów fizjograficznych: jezior, stawów, pól (E. J a k u s - B o r k o w a, *Polskie nazwy miejscowe z suf. -acz*, „*Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Opolskiego*”, XVI: *Językoznawstwo*, 1996, s. 39-45). Dodatkowo jeszcze dzięki przyrostkowi *-ów* omawiany hydronim wpisuje się w wyrazisty typ toponomastyczny, reprezentowany przede wszystkim przez nazwy dzierżawcze, ale także fizjograficzne i kulturowe (W. T a s z y c k i, *Rzekomo dzierżawcze nazwy miejscowe*, w: t e n ż e, *Rozprawy i studia polonistyczne*, t. I, Wrocław 1958, s. 215-222; S. H r a b e c, *Polskie apelatywa toponomastyczne*, „*Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego*”, 14(1968), s. 284-332).

⁴³ Por. *brzoza, brzezica* na oznaczenie różnych gatunków brzoź (karłowatej, krzewiastej, pospolitej) (*Słownik języka polskiego* [...], t. I, Warszawa 1900, s. 221). O pierwotnie deminutywnym charakterze tego rzeczownika można wnioskować na podstawie historycznej funkcji suf. *-ica*, por. dawne zdrobnienia w rodzaju *głowica, płocica* 'płotka', *mszyca, nożyce* (J. Ł o ś, *Gramatyka polska*, cz. II: *Słowotwórstwo*, Lwów 1925, s. 70).

⁴⁴ Por. K. N i t s c h, *Jodła, świerk, smrek*, w: t e n ż e, *Wybór pism polonistycznych*, t. II, Wrocław 1955, s. 117-127 (z mapą).

⁴⁵ Mamy tu zapewne do czynienia z niewłaściwą interpretacją przez użytkowników nazwy miejscowej o nieczytelnym pierwiastku *Orch-* w *Orchowo*, kiedyś **Rchowo* (zmiana formy nazwy w wyniku dekompozycji wyrażenia do **Rchowa*): n. o. **Rech* (od **ret* 'usta') (por. W. T a s z y c k i, *Nazwy miejscowe „Arciszewo”, „Orchowo” itp.*, w: t e n ż e, *Rozprawy* [...], t. IV, Wrocław 1968, s. 200-205).

niec (od rus. *trost'*, por. stp. *treść* 'trzcina'⁴⁶), może *Wiklik* (jeśli to forma pierwotna, wtedy od *wikło* 'wiklina'⁴⁷) (*// Wyklik*);

w ł a ś c i w o ś c i a k u s t y c z n e w o d y: może *Skomielno(-e)*, *Syczyn* (od *syczeć*, jeśli nie od nazwy miejscowości *Syczyn*) (w obu wypadkach chodzi o związek hydronimu z dopływowym lub odpływowym potokiem);

n i e d o s t ę p n o ś ć: *Ochoża* (od *ochoża* 'miejsce niedostępne, które trzeba obchodzić'; termin fizjograficzny w formie zapożyczonej rus. *ochoża* lub pol. *ochodza* często spotykany na Lubelszczyźnie⁴⁸);

p o ł o ż e n i e w s t a r y m k o r y c i e r z e k i *Bug*: *Bużysko*; w p o b l i ż u ł ą k i: *Łączkowy*, *Zadłuki*; p r z y p r z e w ę ż e n i u m i ę d z y d a n y m j e z i o r e m a d r u g i m (tu *Koseńcem*): *Perespa // Perespil(-e)lne* (od rus. *perespa* 'kosa, mierzeja, tama, wał, wąski pas ziemi'⁴⁹); p r z y b r o d z i e: może **Bródno > Brudno*⁵⁰;

p o ł o ż e n i e w s ą s i e d z t w i e w i ę k s z e g o j e z i o r a: *Brudzieniec // Brudyniec* (od *Brudno(-e)*), *Lubowieżek* (od *Lubowież*), *Ostwi(-y)szek > Uściwierzek* (od *Ostwi(-y)sz > Uściwierz*), **Łukietko > Łokietek(-tko)* (od *Łukcze*; derywat deminutywny nieprawidłowy zamiast **Łukieczko* pod wpływem skojarzenia z *łokieć, łokietek*);

p o ł o ż e n i e b e z w s k a z a n i a n a o b i e k t o d n i e s s i e n i a: *Górny*, *Górny Pierwszy*, *Górny Drugi*, *Górny Trzeci*, *Górny Czwarty*, *Górny Piąty*, *Górny Szósty i Górny Siódmy*, *Graniczny*, *Graniczny Pierwszy*, *Graniczny Drugi i Graniczny Trzeci*, *Graniczny Pierwszy*, *Graniczny Drugi*, *Graniczny Trzeci*, *Graniczny Czwarty i Graniczny Piąty*, *Spó(-i)lne* (*// Terebycz*), może *Bikcze* (od ukr. ap. *bik* < *bok* dla oznaczenia jeziora leżącego na uboczu, nie wiadomo jednak względem jakiego obiektu) (< *Bieszczce*).

N e g a t y w n ą o c e n ę zawierają nazwy jeziora i stawu: *Bieszczce* (od przymiotnika rus. *běskyj*⁵¹: *běs* substantywizowanego za pomocą suf. **-je*⁵²) > *Bikcze*, *Czortówka* (*// Anielski*).

⁴⁶ B r ü c k n e r, dz. cyt., s. 576.

⁴⁷ Tamże, s. 613.

⁴⁸ Cz. K o s y l, *Nazwy miejscowe „Ochodza” i „Ochoża”*, „Slavia Orientalis”, 25(1986), s. 249-256.

⁴⁹ M. J u r k o w s k i, *Ukraińska terminologia hydrograficzna*, Wrocław 1971, s. 131.

⁵⁰ Przejście historycznego *ó* w *u* znajduje analogię w zmianie fonetycznej nazwy sąsiedniej miejscowości *Stólno* w *Stulno*.

⁵¹ Por. strus. *běšbьskij* 'diabelski', czes. *běsky* 'ts. *Słownik prastowiański*, red. F. Sławski, t. I, Wrocław 1974, s. 244.

⁵² Por. nazwę jeziora *Bystrz* w okolicy Ryk (*bystry +jb*) oraz nazwę miejscowości *Hola*

P o z y t y w n ą o c e n ę zawiera nazwa stawu: *Anielski* (*// Czortówka*), może także nazwa jeziora *Święte* (o ile nie jest to nazwa dzierżawcza, oznaczająca przynależność obiektu wodnego do klasztoru)⁵³.

Nazwy bagien określają:

k o l o r: *Bagno Rumieniec, Rude Bagno*;

p u s t k o w i e: *Płone Bagno*;

w ł a ś c i w o ś c i a k u s t y c z n e: *Bagno Bubnów* (od rus. *bubon* 'bęben'; nie wiadomo jednak, co miałoby stanowić źródło tych głuchych odgłosów);

w ł a ś c i w o ś c i g r u n t u: *Serniawy* (w związku z pierwiastkiem *ser-* < *syr-* 'mokry, wilgotny, kwaśny, słony'⁵⁴).

N e g a t y w n ą o c e n ę zawierają nazwy bagien: *Czortowe Błoto, Durne Bagno*.

Są wśród wymienionych nazw jezior, stawów i bagien takie, które opisują obiekt wprost (tych jest przeważająca większość), oraz takie, które charakteryzują go w sposób metaforyczny: *Cycowe(-wiec)*, *Bieszczce* (> *Bikcze*), *Czortowe Błoto*, *Czortówka* (*// Anielski*), *Donica Hetmańska*, *Gałązka* *// Gałąż*, *Kocioł Hetmański*, *Kureczków*, *Łokietek(-tko)* (< **Łukietko*), *Rotcze* (< *Rykaczów*), *Woksza* (> *Łukcze*).

W przedstawionych wyżej nazwach fizjograficznych ujawnia się pierwszeństwo opisu terenu ze względu na jego właściwości naturalne przed charakterystyką osadniczą wskazującą na cechy miejsca nabyte w wyniku działalności człowieka. Fizjografika występujące w takim nagromadzeniu, jak na terenie Poleskiego Parku Narodowego i na jego obrzeżach: *Sumin*, *Rykaczów* > *Rotcze*, *Bieszczce* > *Bikcze*, *Piaseczno(-e)*, **Rybie* > *Nadrybie*, *Brzeziczno(-e)*, *Rogóżno(-e)*, *Łukcze*, *Łukie*, *Głębokie* > *Zagłębocze*, *Krasne*, *Lejno*, *Płotycze*,

pod Sosnowicą (ukr. *holyj+ja*). Mól (dz. cyt., s. 53) traktuje nazwę *Bieszczce* jako dzierżawczą od n. o. *Bieszek, Bieszka*.

⁵³ Oczywista jest przymiotnikowa podstawa tej nazwy: *święty* 'niepokalany, czysty, niewinny; uświęcony, uważany za świętość, Bogu poświęcony; błogi, szczęśliwy, szanowny' (*Słownik języka polskiego* [...], t. VI, Warszawa 1915, s. 788), trudna jednak do ustalenia jest jej szczegółowa motywacja. Czy jezioru należy przypisać w przeszłości jakiś sakralny charakter? A może chodziło o własność klasztoru augustianów w Orchówku, założonego w XVII w. (por. W. T a s z y c k i, *Pierwiastek chrześcijański w polskich nazwach miejscowych*, w: *t e n ż e, Rozprawy* [...], t. I, s. 269-287). Częste nazwy miejscowe i wodne w rodzaju *Święte Miejsce, Święte Pole, Święta Góra, Święta Woda, Święcie, Świętsko* > *Święck*, występujące na terenie całej Polski, wymagają każdorazowo szczegółowej interpretacji wspartej danymi pozajęzykowymi.

⁵⁴ B r ü c k n e r, dz. cyt., s. 526.

Karaśne, Moszne, Długie, może także **Wytoczno* > *Wytyczne*, sygnalizują obszar pierwotnej pustki osadniczej, stopniowo później kolonizowanej.

Miano jeziora może być podstawą nomenklatury toponimicznej, jak dla osad o nazwach przeniesionych: *Głębokie, Kleszczów, Krasne, Piseczno, Rogóźno, Sumin*, czy derywowanych: *Biała* (od *Białe*) > *Białka, Nadrybie* (od **Rybie*), *Zagłębocze* (od *Głębokie*), *Załucze* (od *Łukie*). Zdarza się, że z tych dwóch zależnych od siebie mian zostaje tylko nazwa miejscowa jako ślad historycznej obecności jeziora, jak w wypadku *Lejna*. Toponim *Okuninka* sygnalizuje istnienie zaginionego jeziora o pierwotnej nazwie **Okunin* bądź nawiązuje do takiegoż miana zachowanego do dziś zbiornika wodnego o zmienionej już nomenklaturze.

Drugą zasadniczą grupę nazw wodnych stanowią te, w których objawia się pierwszeństwo opisu działalności cywilizacyjnej ludzi w terenie przed jego charakterystyką fizjograficzną.

Na sąsiedztwo różnych obiektów kulturowych wskazują nazwy jezior i stawów: *Czworakowy, Domaszn(i)e* (od rus. *domašnjij* 'domowy') (> *Tomaszn(i)e*), *Gumien(i)ek* (od *gumno* 'zabudowania gospodarskie'⁵⁵, tu zapewne służące do przechowywania siana), *Gumienko, Kłoda* (od *kłoda* 'pień użyty jako kładka', tu na odpływowym lub dopływowym potoku), **Ławskie* (od *ława* 'kładka'⁵⁶, tu jw.) > *Ł(-L)askie, Miejskie* (< *Okunin // Okuniew*), *Ostwi(-y)sz* (od *ost(r)wa // ostrew* 'urządzenie do suszenia siana sporządzone z ostro zakończonych żerdzi'⁵⁷) (> *Uściwierz*), *Smolarnia, Szpitalny, Ściegienne* (od *ściegna // stegna* 'ścieżka'⁵⁸) (< *Jedlino*), *Wał*.

Związek przestrzenny z różnorakimi punktami osadniczymi zaginionymi lub istniejącymi (grodami, wsiami, miasteczkami) wykazują: jednoczłonowe ponowione nazwy jezior i stawów: *Białka (// Bialskie // Białkowskie // Bieleckie // Bieleńskie)*, *Biesiadki, Cies(z)acin, Dratów, Horodyszczce, Krzczeń, Lubowież > Lubowież, Pniowno, Rozkopacze(-ó)w // Motycz(e)* (> *Mytycz(n)e*), *Nadrybie (// Nadrybek)*, *Orchowo (// Orzechawica)*, *Świerszczów (// Świerszczówek)*, *Tarnów (// Tarnowskie)*, *Zagłębocze* (< *Głębokie*), może *Syczyn, Wytyczno (// Wytyckie // Wielkie)*; człony przymiotnikowe w nazwach złożonych z członem określającym *J(-j)ezioro, S(-s)staw(y)*: *Bialskie // Białkowskie // Bieleckie // Bieleńskie (// Białka)* (od *Biała > Białka*), *Białe Sosnowickie*

⁵⁵ *Słownik staropolski*, t. II, Wrocław 1963-1965, s. 521.

⁵⁶ Tamże, t. IV, Wrocław 1963-1965, s. 103.

⁵⁷ J. K a r ł o w i c z, *Słownik gwar polskich*, t. III, Kraków 1903, s. 473; B r ü c k n e r, dz. cyt., s. 386.

⁵⁸ B r ü c k n e r, dz. cyt., s. 529.

(< *Białe // Wielkie*) (od *Sosnowica*), *Czarne Gościńskie* (< *Czarne* < *Płocicze*) (od *Gościńiec*), *Czarne Sosnowickie* (< *Czarne*) (od *Sosnowica*), *Czarne Uścimowskie* (< *Czarne*) (od *Uścimów*), *Dubeczyńskie // Żdżareckie* (od *Dubeczno* lub *Żdżarki*), *Hańskie* (od *Hańsk*), *Maśluchowskie (// Uścimowiec)* (od *Maśluchy*), *Moraw(sz)czy(-e)ńskie (Stawy)* (od **Morawsko* lub **Morawce*), *Obradowskie* (od *Obradów* > *Buradów*), *Uścimowskie* (< *Długie*) (od *Uścimów*), *Wytyckie (// Wytyczno // Wielkie)* (od *Wytyczno*), *Izabeliński > Zabeliński* (od *Izabelin*), *Zienkowskie* (od *Zienki*); jednoczłonowe nazwy utworzone od toponimów za pomocą przyrostka *-ek*: *Nadrybek (// Nadrybie* < **Rybie*) (od *Nadrybie*), *Świerszczówek (// Świerszczów)* (od *Świerszczów*); *-ec*: *Uścimowiec (// Maśluchowskie)* (od *Uścimów*), może *Kosyńiec > Koseniec* (od *Kosyń*); *-ec* > *-ek*: *Orzechowiec > Orzechówek* (od *Orzechów*) (jezioro dziś nie istniejące).

Na sąsiedztwo terenu przygotowywanego do zasiedlenia wskazują: *Paszenka (Dolna i Górna)* (od rus. *pašn'a* 'orka'), *Rozkopacze(-ó)w* (od *rozkopac*) // *Motycz(e)* (od gwarowego czasownika *motyczyć // motykować* 'kopac'⁵⁹) > *Mytycz(n)e*, *Terebycz* (od rus. *terebi(-y)ti(-y)* 'trzebić, karczować') (// *Spó(-i)lne*).

Historyczne stosunki własnościowe odczytujemy w nazwach: stawu *Renta*, może także jeziora *Spó(-i)lne (// Terebycz)*.

Zakładanie nowych stawów poświadczają nazwy: *Nowe (Stawy)*, *Nowina*.

Wśród hydronimów pochodnych od nazw miejscowych szczególną wartość dla badań historycznoosadniczych mają te miana, które odnoszą się do miejscowości zaginionych. Takie osady odkrywamy w hydronimach: *Cies(z)acin*, *Czarne Gościńskie* (< *Płocicze*), *Horodyszczce*, *Krzczeń*, *Sieluble* (> *Wąskie*), *Lubowiż > Lubowież*, *Orchowo*, *Stawy Moraw(sz)czy(-e)ńskie*. Pierwotną formę nazwy miejscowej zachowuje przydawka hydronimu *Jezioro Obradowskie* (: *Obradów > Buradów*). Hydronim *Krzczeń* – wtórny do nazwy zaginionej starej miejscowości **Ch(-K)rzczeń* o nie ustalonej lokalizacji – został przeniesiony na późniejszą, znaną dopiero od 2. połowy XIX w.⁶⁰ już gdzie indziej lokowaną osadę *Krzczeń*.

Odkryte toponimy wraz z poświadczonymi źródłowo starymi osadami wyznaczają na badanym Pojezierzu dawne szlaki kolonizacyjne. Na jego wschodniej ścianie jest to staroruski szlak prowadzący wzdłuż Bugu z omawianymi już w początkowej części artykułu miejscowościami: *Włodawa*,

⁵⁹ *Słownik języka polskiego*, t. II, Warszawa 1902, s. 1051.

⁶⁰ *Słownik geograficzny* [...], t. IV, Warszawa 1883, s. 771.

Sobibór, Uhrusk. Tu na południe od Włodawy znajduje się jezioro Orchowo, którego nazwa zachowuje pierwotną formę starej podgrodowej osady **Orcho-wo*, notowaną jako *Orchów* (1503)⁶¹, dziś *Orchówek*. Inny staroruski szlak daje się ustalić wzdłuż pasa jezior Wytyczno–Sumin–Rotcze–Uściwierz na drodze Włodawa–Łęczna, przecinającej teren Pojezierza po linii przekątnej. Szlak ten wyznaczają: zachowana do dziś wieś Lubowi(e)ż oraz zaginione osady Sielub(l) i Cis(z)acin. Wszystkim trzem miejscowościom można przypisać starą metrykę na podstawie ich nomenklatury. Dwa pierwsze toponimy to formy dzierżawcze na *-jъ od dawnych nazw osobowych złożonych **Lubowid* i **Sielub*, zapewne wcześniej **Świelub* < **Wszelub*. *Cis(z)acin*, choć stanowi posesywny typ morfologiczny na -in, który zachował dłużej żywotność niż model na *-jъ, tak jak poprzednie toponimy nawiązuje również do imienia złożonego, tu poprzez derywat rus. **Tešata* (pol. **Cieszęta*) : **Tešislaw*, -mir. Nazwy tych miejscowości stały się mianami jezior. Dwa z nich: **Sielub(l)* i *Cis(z)acin*, nie mają już dziś odpowiedników toponimicznych. Ze szlakiem tym łączy się od południa znany z dotychczasowych ustaleń staroruski szlak kolonizacyjny prowadzący od Chełma z poświadczonymi filologicznie staroruskimi osadami Busówno, Wereszczyn, Andrzejów, które zachowały się do dziś. Od zachodu daje się wyznaczyć polski szlak kolonizacyjny w pasie prowadzącym od Łęcznej wzdłuż doliny Tyśmienicy przez Ostrów do Parczewa. Tu poza prezentowanymi wcześniej toponimami zdradzającymi dawną metrykę: *Jawidz*, *Stary Radzic*, *Witogoszcz*, **Gościmi(-e)rz* > *Gościmierka*, *Siemień*, odkrywamy hydronim *Krzczeń*, który jest również znakiem starej miejscowości o nazwie **K(-Ch)rzczeń*, reprezentującej stary typ posesywny na *-jъ od n. o. *K(-Ch)rzczon*⁶² : *k(-ch)rzcić*. *Witogoszcz*, *Gościmi(-e)rz* i *Krzczeń* to już dziś osady zaginione. Takie również miejscowości ukrywają przydawki na -s(-c)k- nazw: *Stawy Moraw(sz)czy(-e)ńskie* i *Jezioro Czarne Gościnnieckie*. Pierwsza z nich lokalizuje hydroobiekt w pobliżu domniemanej osady **Morawce* lub **Morawsko*, natomiast określenie *Gościnnieckie* pochodzi od miana poświadczonej w XVIII w. osady *Gościnięc*⁶³. Nazwy tych wsi, które nie zdradzają już takich cech językowych dawności jak poprzednie toponimy, mogą być śladem dawniejszej lub nowszej kolonizacji. Od północy ujawniają się tylko dwa stare punkty osadnicze: Uhnin, osada grodowa istniejąca do dziś pod takim mianem, oraz miejsce po historycznym

⁶¹ C z o p e k, dz. cyt., s. 185.

⁶² *Słownik staropolskich nazw osobowych*, red. W. Taszycki, t. I, Wrocław 1965, s. 342-344.

⁶³ K o s y l, dz. cyt., s. 61.

grodzie, o którym pamięć przechowuje nazwa terenowa i hydronim *Horodyszczce*. W sumie wszystkie odkryte odtoponimiczne hydronimy stanowią cenne uzupełnienie i potwierdzenie ustaleń historycznoosadniczych opartych na znanych nam wcześniej i prezentowanych na początku artykułu danych archeologicznych i toponomastycznych. Hydronimy *Lubowi(e)ż*, *Sieluble* i *Cies(z)acin* pozwalają odkryć dotychczas nie rozpoznany najbardziej centralny szlak osadniczy Pojezierza.

Zanik starych miejscowości *Sielub(l)*, *Cies(z)acin*, *Krzczeń*, których miana zostały przechowane przez jeziora, oraz zapewne innych jeszcze osad, o zaginionej całkowicie nomenklaturze, został spowodowany załamaniem demograficznym na terenach przyległych do pasa jezior Wytyczno–Uściwierz–Krzczeń od południa. Był to kryzys o trudnych do ustalenia przyczynach. Musiał być głęboki i długotrwały, skoro pierwotne nazewnictwo pobliskich jezior *Bieszczce*, *Ostwi(-y)sz*, *Rykaczów* nie zachowało się, ulegając potem wymianie odpowiednio na *Bikcze*, **Uściwi(e)rze* > *Uściwierz* i *Rotcze*. Nazewnictwo to należy już wiązać z nową falą osadniczą. Musiała się ona pojawić po XV w., gdyż dzięki Długoszowi znamy pierwotne formy omawianych hydronimów jeszcze z końca tego stulecia, a przed początkiem XIX w., kiedy to odnotowane zostały ich nowe odpowiedniki⁶⁴.

Poza przedstawionymi wyżej nazwami wodnymi odapelatywnymi i odtoponimicznymi jest jeszcze trzecia grupa hydronimów, która odnosi się do nowszych stawów zakładanych w XX w. Stanowi ona interesujący przykład nowej nomenklatury, która zrywa z dotychczasową tradycją opisywania miejsca ze względu na jego właściwości naturalne lub nabyte w wyniku działalności człowieka. Są to hydronimy o charakterze pamiątkowym, nawiązujące do imion i nazwisk powszechnie znanych postaci historycznych i literackich: *Esterka*, *Kazimierz*, *Kościuszko*⁶⁵, *Książę Józef*, *Paderewski*, *Piast*, *Zagłoba*, oraz utworzone od mian postaci dziś już nierozpoznawalnych: *Andrzejki*, *Hetman*⁶⁶, *Helena*, *Jan*, *Wypiórkiewicz*. Nadano je administracyjnie z inicjatywy właścicieli ziemskich przed II wojną światową lub przedstawicieli administracji państwowej w PRL po tej wojnie. Tego typu nomenklatura pamiątkowa, choć pochodząca dopiero z XX w., wyrosła z XVIII- i XIX-wiecznej

⁶⁴ M ó l, dz. cyt., s. 53, 104, 117-118.

⁶⁵ Nazwa jednego ze stawów w Sosnowicy, upamiętniająca Kościuskę, który w 1775 r. przebywał w tej miejscowości u Józefa Sosnowskiego, hetmana litewsko-połockiego, jako gubernierz jego córek. Starania Kościuszki o rękę jednej z nich, Ludwiki, zakończyły się niepowodzeniem.

⁶⁶ Chodzi o wspomnianego wyżej hetmana J. Sosnowskiego.

tradycji tworzenia nazw dla nowo zakładanych kolonii, folwarków, ogrodów czy innych miejsc od imion właścicieli ziemskich, ich żon, synów i córek, od postaci literackich, mitologicznych, historycznych. W wykorzystaniu tu materiału historyczno-literackiego daje znać wpływ humanistycznej myśli oświeceniowej i romantycznej.

Tego rodzaju odgórnie tworzoną nomenklaturę pamiątkową (familijną, literacką, historyczną) poszerzają jeszcze geograficzne nazwy importowane: *Giewont*, *Morskie Oko*, *Nosal*, *Raławice*, *Wenecja*, oraz inne, które nawiązują do nazw egzotycznych zwierząt: *Hiena*, *Pelikan*; postaci mitologicznych: *Syrena*; ciał niebieskich: *Kometa*. W ten sposób poprzez tego rodzaju znaki onomastyczne mapa badanego terenu wpisuje się w nowe nurty tradycji: narodowej, a nawet ogólnoeuropejskiej, które wzbogacają podstawowy jej obraz wyrosły z odwiecznej lokalnej praktyki nazewnictwa. Z podobnego typu nazwami stawów możemy się zetknąć także na południu Lubelszczyzny w dorzeczu Sanu na terenie ordynacji zamojskiej⁶⁷.

Biorąc pod uwagę całą zaprezentowaną wyżej hydronimię, dostrzegamy w niej nierzadko jej ruski charakter: *Bagno Bubnów* (pol. **Bagno Bębnów*), *Bieszczce* (pol. *Bieszczce*, ale od ap. *bies*, który ze względu na obecność *e* zamiast *a* jest pożyczką ruską) > **Biszczce* (ukr. *i < ě*) > *Bikcze* (pol. **Bokcze?*), *Brudyniec* (pol. **Brudziniec > Brudzieniec*), *Cies(z)acin* (pol. **Cieszęcin*), *Czortówka* (pol. *Czartowka*) (*// Anielski*), *Czortowe Błoto* (pol. *Czartowe Błoto*), *Domaszn(i)e* (pol. *Domowe*) (> *Tomaszn(i)e*), *Dubeczyńskie* (pol. **Dąb(e)czyńskie*), *Dubie* (pol. **Dąbie*), *Durne Bagno* (pol. *Durne Bagno*, ale od przymiotnika *durny*, który jest pożyczką ruską), *Horodyszczce* (pol. **Grodzisko*), *Kniaź* (pol. **Książę*), *Kosyniec > Koseniec* (pol. **Kosiniec > *Kosieniec*), *Liszno* (< **Leszczno*) (ukr. *i < ě*), *Lubowiż > Lubowież* (pol. **Lubowidz*), *Łukie* (pol. **Łę(-q)kie*), *Moszne* (pol. **Meszne*), *Ochoża* (pol. **Ochodzka*), *Paszenka* (*Dolna i Górna*) (od rus. *pašn'a* 'orka'), *Perespa* (pol. **Przespa*), *Płotycze* (pol. **Płocicze*), *Płotycze // Płotyczowo* (pol. **Płocicze // *Płociczowo*), *Rotcze* (pol. **Retcze*) (< *Rykaczów*), *Sieluble* (pol. **Sielubie*) (> *Waskie*), *Somin* (pol. *Sumin*), *Terebycz // Spilne* (pol. **Trzeby(-i)cz // Spólne*), *Trościany // Trościaniec* (pol. **Trzciany // *Trzcianiec*), *Woksza > Łukcze* (pol. **Oksza*), *Zadłuki* (pol. **Zadłaki*), może *Łukcze* (pol. *Łę(-q)kcze*, jeśli nie od pol. *łuk*), *Wytoczno < *Wyticzo* (< **Wytoczno*) (ukr. *i < o*, pol. *ty < ukr. ti*). Cechy te stanowią świadectwo historycznych stosunków osadniczo-etnicznych tego pogranicznego polsko-ruskiego terenu, pozostającego od

⁶⁷ R i e g e r, dz. cyt., s. 437-457.

najdawniejszych czasów w kręgu oddziaływania żywiołu zachodnio- i wschodniosłowiańskiego. Zrozumiałe jest większe zagęszczenie tego rodzaju znaków ruskiej obecności we wschodniej części badanego Pojezierza. Przytoczony materiał hydronimiczny jest uzupełnieniem mapy toponomastycznej wyznaczonej przez siatkę nazw miejscowości i znacznie gęstszą mikrotoponimów. Wraz z antroponimami cały ten bogaty onomastikon wsparty danymi z zakresu dialektologii historycznej mógłby stanowić bazę dla dokładniejszych studiów stratygraficznych.

Badana nomenklatura wodna jest fragmentem szerszej mapy hydronimicznej. Pojezierze Łęczyńsko-Włodawskie wraz z niewielkimi jeszcze terenami jeziornymi położonymi na północ od niego – określane jako Polesie Lubelskie – stanowi geograficznie zachodni fragment olbrzymiego Polesia właściwego rozciągającego się po prawej stronie Bugu. Interesująca byłaby odpowiedź na pytanie, w jakim stopniu nomenklatura badanego Pojezierza wykazuje związki z nazewnictwem pozostałego obszaru, a w jakim zachowuje swoją odrębność. Zanotowane przez Długosza w XV w. nazwy kilkunastu jezior na wschód od Bugu na terenie prawej części ziemi chełmskiej, takie jak *Świtaż, Sacko, Tur, Białe, Orzechów, Orzechowiec, Mszane, Polmo, Piaseczno, Synów, Krzemno, Łukie, Wielkie, Czarne, Rymarz, Okunin, Płocicze, Stryborz*⁶⁸, reprezentują takie same modele słowotwórcze jak nomenklatura badanego Pojezierza, a niektóre hydronimy mają nawet dokładne w niej odpowiedniki: *Białe, Piaseczno, Łukie, Czarne, Wielkie, Okunin*. Analiza historyczna mapy nazewnictwo-osadniczej całego Podlasia wschodniego pozwoliłaby odkryć specyfikę onomastyczną – w tym hydronimiczną – tego terytorium determinowaną dominującym udziałem tam elementu osadniczego ruskiego i – być może – coraz bardziej widocznym w miarę posuwania się na wschód substratu bałtyckiego.

Przedstawiona wyżej szczegółowa mapa hydronimiczna i toponimiczna Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego z jego różnorodnymi uwarunkowaniami – jednakowymi dla całego Polesia i właściwymi tylko dla badanego jego wycinka – jest cennym źródłem do lepszego poznania historycznego obrazu osadniczo-etnicznego, fizjograficznego i kulturowego tego atrakcyjnego pod względem turystycznym regionu.

⁶⁸ *Historiae Polonicae, Opera omnia*, t. X, Cracoviae 1873, s. 36-38.

THE ŁĘCZYŃSKO-WŁODAWSKIE LAKES
IN THE LIGHT OF THE NAMES OF LAKES, PONDS AND SWAMPS

S u m m a r y

The names of lakes, ponds, and swamps, as presented in the paper, have been treated as the source to learn the historical ethnic relations between the settlers of the Łęczyńsko-Włodawskie Lakes. One can distinguish in those names several semantic groups.

There are among them the physiographic names, which – like the local names of a similar type - describe the natural features of the human environment. Apart from the names directed precisely at the water area, point to its shape (*Długie*, the Long lake), size (*Wielkie* – the Big Lake), depth (*Głębokie* – the Deep Lake), the colour of the water (*Krasne* – the Red Lake), salinity (*Słone* – the Salty Lake), restocking with fish (*Karaśne* – the Crucian Lake) and other features. There are names which inform about the closest surrounding of the water area: about the flora (*Brzeziczno* – The Birch Lake), about the features of the soil (*Glinki* – the Clay Lake, *Piaseczno* – the Sand Lake), about the location in the wild and inaccessible territory (*Bieszczę*, *Ochoża*). The groups of such names allow us to trace the territories of the primeval dearth of settlement.

The second group consists of water names pointing to human civilizational activity: the development of the territory (*Paszenka* – the Fodder Lake, *Terebycz*), tracing of paths and routes (**Bródno>Brudno*, *Ściegienne*), hay economy (*Ostwi(-y)sz*, *Gumien(-i)ek*).

The frequent water names point to a direct relationship with settlements. They constitute a recurrence of the local names (*Biesiadki*, *Dratów*) or derived forms (*Hańskie*, *Uścimowiec*). Among this group of water names it is particularly worth noting those names which leave trace of the lost settlements: *Cieszacin*, *Horodyszczę*, *Krzczęń*, *Sieluble > Wąskie*, *Lubowięz > Lubowież*, *Orchowo*, *Stawy Moraw(sz)cz(-e)ńskie*. The names could be linked with the well-known colonization routes in this Lake District or they themselves trace them.

The last group constitute the names of ponds which were set up late. These are the names commemorating the real or fictitious figures (*Kościuszko*, *Zagłoba*, *Syrena*), distant places (*Giewont*, *Wenecja* – Venice), heavenly bodies (*Kometa* – Comet). Through this kind of signs the onomastic map of the territory under research makes part of the new trends of national, or even, European tradition, the trends which enrich the basic image of the local water names, stemming out of the local tradition.

It is not rare to come across the water names bearing Russian features (e.g. *Bagno Bubnów*, *Cieszacin*, *Lukie*, *Perespa*, *Płotycze*, and *Terebycz*) which make up the historical testimony of the ethnic relationships between the settlers of the border Polish-Russian territory.

Translated by Jan Kłos